

Cuprins

Introducere 7

PARTEA ÎNTÂI

Limbajele nonverbale la copii 9

I. Gestică 57

II. Transpunerea în act 77

III. Ritualurile 81

IV. Somatizările 87

V. Simbolizările 133

PARTEA A DOUA

Schimburi-împărtășiri și comentarii 149

ANEXE

Câteva povești bune de leac 217

Povestea fetiței-cangur care avea o mare
supărare ascunsă 221

Povestea micii rândunele care și-a închis frica
într-un bob mare și negru 225

Povestea micii nevăstuici care-și punea
mari întrebări 227

Povestea băiețelului care voia să devină mare, dar să-și păstreze ursulețul de pluș	231
Povestea puiului de pițigoi căruia îi fusese tare frică și care păstra în el o mânie cumplită . . .	233
Povestea ieduței care avea totul pentru a fi fericită	237
Povestea florii necunoscute și a grădinarului ei	241
Povestea micului delfin și a prietenului său, ursulețul	243
Atunci când sunt trecute în cuvinte, sentimentele încep să vorbească (Dialog posibil și real între o bunică și nepoata ei)	245

*B*ună ziua,

Spun de fiecare dată și, de fiecare dată, cu tot mai multă dreptate* că, atunci când mă adresez unui grup mare, folosesc, fără să-mi dau și fără să vă dați seama, limbaje nonverbale. Nu se observă la prima vedere, totuși inima-mi bate să-mi spargă pieptul, cămașa mi s-a lipit de piele, iar vocea mi-e mai scăzută decât de obicei. Pentru mine e, într-adevăr, o încercare să vorbesc în public, obișnuit cum sunt să lucrez în intimitatea unor grupuri mici sau față în față cu suferința individuală. Am 53 de ani și, de ceva timp, a început să mă intereseze în mod special prima copilărie. Pe urmele lui Sigmund Freud, care, cu aproape un secol în urmă, a deschis calea, pe urmele lui Françoise Dolto și stimulat de cercetările sale, urmând multor altor cercetători, descopăr în ce măsură lucrurile esențiale dintr-o viață sunt hotărâte în primii ei ani. Am convingerea pro-

---

* Acest text introductiv este luat dintr-o conferință susținută în fața educatorilor la Geneva, 30 mai 1988.

fundă că sistemele noastre relaționale, scenariile după care ni se desfășoară viața și poziția noastră existențială sunt configurate dincolo de limbajul verbal, fie înaintea apariției acestuia, fie pentru că acesta nu se va dovedi suficient pentru a traduce întâlnirea unei moșgâldețe de om cu viața.

Dacă bebelușii și copiii foarte mici nu dispun de prea multe cuvinte pentru a vorbi, ei au în schimb multe alte limbaje pentru a se dezvălui pe sine. Aș vrea să vă vorbesc astăzi despre unele dintre aceste limbaje prin care bebelușul, copilul mic și mai târziu adultul încearcă să se dezvăluie, să se ascundă, încearcă să găsească un sens și, probabil, să existe.

Mai înainte de a-mi expune reflecțiile despre limbajele nonverbale ale copilului mic și de a susține ideea că „**toate comportamentele sunt limbaje**“*, aș vrea să prezint, în introducere, câteva ipoteze asupra originilor comunicării și să mă opresc asupra unora dintre ideile care au stat la baza convingerilor mele.

În cultura noastră, comunicarea e considerată un fapt natural, chiar spontan, ceva ce vine de la sine. Dezvoltarea motorie, intelectuală și afectivă însoțește și susține dezvoltarea exprimării și deci a comunicării. Vedem totuși în jurul nostru, în vecinătatea noastră, în noi, adevărați infirmi ai relațiilor. Fiecare dintre noi descoperă într-o bună zi că handicapul lui cel mai frecvent este tocmai acela de a nu ști să se pună în comun. Descoperă că, dincolo de o posibilă exprimare a unei idei, a unui sentiment, a unui fapt trăit, există numeroase obstacole în calea împărtășirii acestora, în

---

* Françoise Dolto, *Tout est langage*, Éd. Carrières-Vertige.

calea punerii lor în comun, pentru care este nevoie de o dublă mișcare, cea de a da și cea de a primi, de a expune și de a recepționa, de a spune și de a înțelege. De aici, necesitatea vitală de a învăța, de a reînvăța să comunicăm mai bine. În egală măsură, de a insista asupra responsabilității ce îi revine fiecăruia dintre noi de a îmbunătăți **calitatea** comunicării pe care vrem să o stabilim cu celălalt. De aici nevoia de a sublinia iar și iar cât de inutil și de steril mi se pare să-l acuzăm pe celălalt, pe ceilalți, ori lumea întreagă sau, mai mult, să ne autodescalificăm, să ne acuzăm că suntem incapabili sau răi atunci când nu suntem mulțumiți de relațiile în care trăim. De aici nevoia de a ieși din această dublă capcană atât de frecventă, care înseamnă să-i acuzăm pe alții sau pe noi înșine, pentru a încerca în schimb să ne definim, să ne poziționăm, adică să afirmăm cuvântul nostru ca fiind diferit (și nu opus sau contrar) față de al altuia.

Suntem ființe ale legăturilor. În acest cuvânt, „legături”, există cuvântul „a lega”. Sunt în legătură când mă văd identificat, alăturat și recunoscut ca diferit de celălalt. Această rădăcină este prezentă și în cuvântul „religie”, *religare* = a lega din nou. În sensul în care suntem legați de ceva mai mareț, mai important decât noi înșine, de univers, de cosmos, de energia vitală, de Dumnezeu, dacă aceasta este credința noastră intimă. Ajungem prea des la vârsta adultă având o istorie personală „uitată”*, fragmentată. Această istorie divizată

---

* Vezi Sylvie Galland, Jacques Salomé, *Les mémoires de l'oubli*, Éd. Jouvence.

ne va face să intrăm în legătură cu celălalt... fără să ne cunoaștem deloc pe noi înșine.

La originile oricărei relații:

- se află dorințele sau reținerile care guvernează procrearea,
- se află deja schimburile simbiotice ale gestației și multiplele implicații ale unei desprinderi numite naștere.

Pentru noi, toți foști copii care au trăit-o, aș vrea să amintesc această situație.

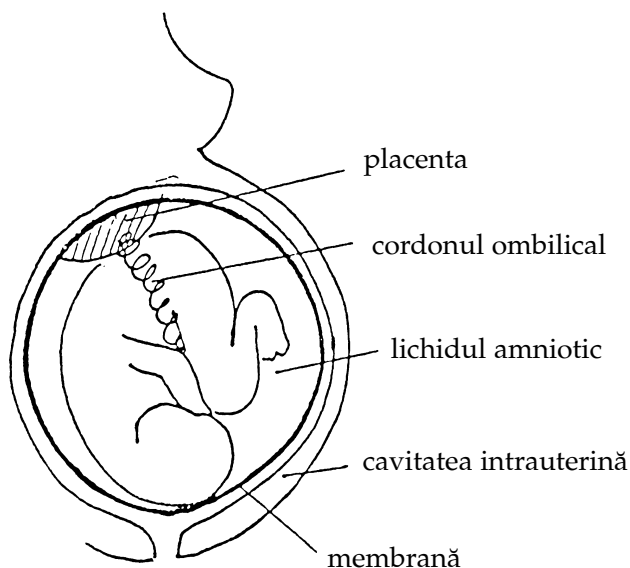
Pentru aceasta, vă trimit la desenele A și B de la paginile următoare. Cel al pântecelui unei femei purtând un embrion, un fetus, un bebeluș, urmând diferitele stadii ale gestației.

În pântecelul în care, de obicei, stă timp de nouă luni, el este legat de mama sa și, prin intermediul acesteia, de mediul imediat înconjurător, primitiv, ostil, ori stresant. Aici e deja în poziție de decolare, gata să iasă pentru a-și începe călătoria în viață.

Între altele, bebelușul acesta este format din cinci părți distincte, absolut indisociabile, în așa fel încât, dacă una dintre părți este afectată, e amenințat tot întregul.

Vă reamintesc care sunt aceste cinci elemente, pentru că sunt convins că ele reprezintă ceea ce fiecare dintre noi încearcă să regăsească de-a lungul întregii vieți relaționale extrauterine, până în ultima clipă a existenței.

1. embrionul, fetusul sau bebelușul
2. cordonul ombilical

Desenul A

3. placenta
4. lichidul amniotic
5. membrana, care îmbracă totul

Aceste cinci elemente formează un tot care s-a dezvoltat în cavitatea uterină în simbioză, într-un acord relativ cu mediul intern.

Iar nouă luni mai târziu, iată-l, sunteți dumneavoastră sau sunt eu, după aventura uimitoare a nașterii. Dincolo de faptul că a fost părăsit un univers închis, lichid, protejat, în favoarea unui univers infinit, mai mult sau mai puțin primitiv, nașterea a însemnat separare și dezmembrare, căci au fost pierdute definitiv patru din cele cinci părți care îl alcătuiau.